

יום הנכבה בקרב הערבים בישראל

עדכן הערבים בישראל | עורכים: פרופ' עוזי רבי ואריק רודניצקי | 11.7.2011

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي – العربي

תוכן העניינים

- א. דבר העורכים 2
- ב. מאמר המערכת 3
- אלי רכס / הישארות ושיבה: ההקשר ההיסטורי והשלכותיו 3
- ג. מאמרי עמדה מן העיתונות בשפה הערבית 5
- חנין זועבי / הנכבה: הזיכרון והפרויקט הנגדי 5
- כמאל ח'טיב / מילים 6
- חמאד אבו דעאבס / כולם היו שותפים להתרחשותה של הנכבה שלנו 6
- ד. ההקשר הפנימי: נכבה ושיבה בשיח הלאומי הערבי בישראל 7
- זיכרון הנכבה: היסטוריה, הנצחה ותודעה לאומית 7
- קריאת תגר על חוק הנכבה 9
- זכות השיבה – מוטיב מרכזי בשיח הלאומי הערבי בישראל 10
- ה. ההקשר החיצוני: "אביב העמים הערבי" והשלכותיו 12
- המהפכות בעולם הערבי: נקודת ציון היסטורית 12
- הפיוס בין פתח לחמאס ומשמעויותיו 13
- ביטויים לתחושת עוצמה 13
- העלייה לעבר הגבולות: הישג תודעתי 14
- תפקידם של הצעירים ודור הפייסבוק בגל המהפכני 15

א. דבר העורכים

אנו שמחים לפרסם גיליון נוסף בסדרת "עדכן הערבים בישראל" המוקדש לסיכום אירועי "יום הנכבה", שהתרחשו במחצית הראשונה של חודש מאי השנה ביישובים הערביים בישראל. במסגרת אירועים אלה נערכו תהלוכות לציון זכות השיבה ועצרות עממיות לציון זיכרון הנכבה.

האירועים השנה עמדו בסימן המהפכות שהתחוללו בחודשים האחרונים ברחבי העולם הערבי. בעצרת המרכזית לציון יום הנכבה, שנערכה ב-13 במאי בכפר כנא, נתלו בגאון על הבמה דגליהן של המדינות שבהן התחוללו מהפכות, כמו תוניס ומצרים, וכן דגל לוב בגרסתו הקודמת שהייתה בתוקף עד עלייתו של מעמר קדאפי לשלטון (ספטמבר 1969). אווירת התקווה והציפייה לעתיד טוב יותר, שנולדה בעקבות "אביב העמים הערבי", הורגשה היטב בתוכן הנאומים שנישאו בעצרות העממיות. ביטויים של אופוריה ותחושת עוצמה נבעו מתחושתם הכללית של רבים בציבור הערבי כי לראשונה זה 63 שנה שבה ההיסטוריה למסלולה הנכון, וכי מעתה תתפוס הסוגיה הפלסטינית את מקומה הראוי בראש סדר היום של מדינות ערב. מזווית הראייה של המיעוט הערבי בישראל, התיקון ההיסטורי אמור להתבטא במימוש זכות השיבה של הפליטים הפלסטינים למולדתם. משום כך הססמה המרכזית שחזרה ונשמעה השנה באירועים העממיים הייתה **לא עודה ען חק אל-עודה** – "אין ויתור על זכות השיבה".

בעדכן שלפנינו ארבעה חלקים. **בחלק הראשון** מובא מאמר עמדה מאת פרופ' אלי רכס, הבוחן את אירועי יום הנכבה בהקשר ההיסטורי של השיח הלאומי בחברה הערבית בישראל. **החלק השני** כולל מאמרי עמדה מתורגמים לעברית, שהופיעו בעיתונות ובאתרי אינטרנט בשפה הערבית. **בחלקים השלישי והרביעי** מוצגים נושאים מרכזיים שעלו בדבריהם של ראשי הציבור הערבי במהלך אירועי יום הנכבה, כפי שדווחו בתקשורת בשפה הערבית בישראל, הן בהקשר המקומי הנוגע לשיח הלאומי בחברה הערבית והן בהקשר החיצוני הנוגע להשפעת המהפכות בעולם הערבי על הערבים בישראל. דגש מיוחד הושם על תרגום לעברית של ידיעות מהעיתונות הערבית, אשר בדרך כלל אינן זוכות לחשיפה רבה בקרב קוראים שאינם בקיאים בשפה הערבית.

אנו פונים לציבור קוראינו הרחב: אם ידוע לכם על אתרים רלוונטיים לנושא שבהם ניתן להפיץ את העדכן, נשמח מאוד אם תפנו אלינו:

- אתר האינטרנט של מרכז משה דיין: www.dayan.org
- תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי: אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991
פקס 03-6406046
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il
- פרופ' עוזי רבי (מנהל התכנית)

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2011. ניתן לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודתנו לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית. כמו כן תודה לאסראר כאל, תלמידת החוג לפסיכולוגיה והחוג לספרות ערבית ואסלאם, לנדאל חימאיסי, תלמיד החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והחוג לסטטיסטיקה וחקר ביצועים, ולגיא גרופמן, תלמיד החוג להיסטוריה של המזרח התיכון בעת החדשה, כולם מאוניברסיטת תל-אביב, שסייעו באיסוף החומר ובתרגומו מערבית לעברית.

העורכים

ב. מאמר המערכת

אלי רכס* / הישארות ושיבה: ההקשר ההיסטורי והשלכותיו

לפני 13 שנה, בנספח מיוחד שפרסם עיתון א-צנארה לציון יובל להקמת מדינת ישראל, טבע העורך הראשי של העיתון, לוטפי משעור המנוח, את הססמה "יום עצמאותכם הוא יום הנכבה שלנו" (יום אסתקלאכם הו יום נכבתנא). בכך תמצת משעור את הכמיהה החדשה של הערבים לסימטריה בין הנרטיב הלאומי של היהודים לבין זה של הערבים בישראל. מאז הלך והתעצם זיכרון הנכבה כיסוד מכונן בתהליך ההתעוררות הלאומית של המיעוט הערבי בישראל.

מגמה זאת של שימור הזיכרון הקיבוצי של אסון 1948 והטמעתו הסתמנה בקרב הערבים בישראל בראשית שנות התשעים. נוכח מה שנתפס אז כפתרון אפשרי לבעיה הפלסטינית בעקבות הסכמי אוסלו, החלו חוגים אינטלקטואליים ופוליטיים בקרב הפלסטינים בישראל לתהות כיצד ישפיעו התפתחויות אלה על עתידם שלהם במדינת ישראל. אנשי אקדמיה ופוליטיקאים הסיקו כי מעמדם בישראל מעורער נוכח מה שהגדירו כחולשה אינהרנטית באופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. מבחינתם התחדד הניגוד המובנה בין אזרחותם במדינה אתנוצנטרית ובין זהותם הערבית-פלסטינית שהבשילה מעבר לקו הירוק.

השלב הבא בתהליך הוליד עיון ביקורתי בתקפות הפרדיגמה שעיצבה את היחסים בין היהודים והערבים בישראל מאז 1948. הייתה זאת "הפתיחה מחדש של תיקי 1948", שבבסיסה עמדו ארבעה יסודות: (1) המשגה מחדש של מעמד הערבים בישראל כמיעוט לאומי ילידי בעל זכויות קולקטיביות; (2) טיפוח הזיכרון ההיסטורי של הנכבה כאירוע מכונן בהווה הלאומית לא רק של הפלסטינים בתפוצות, אלא גם של הערבים שבתוך ישראל (פי א-דאחיל); (3) מיקוד המאבק הציבורי בתביעה לבעלות על הקרקע; (4) העלאת הדרישה לשיבה של ערבים אזרחי מדינת ישראל שכפריהם נהרסו ב-1948 ("הפליטים במולדתם") אולם הם עצמם נותרו בתחומי המדינה.

מאז סוף שנות התשעים הואצו מגמות אלה במידה ניכרת בשל שורה של גורמים. ההתנגשות האלימה בין מפגינים ערבים ובין כוחות הביטחון באוקטובר 2000 ערערה וזעזעה את מסכת היחסים השבירה בין יהודים לערבים ועוררה חששות ופחדים בצד היהודי וזעם ותסכול בצד הערבי. אזלת ידה של הממשלה בסגירת פערים והמשך האפליה והקיפוח העמיקו את תחושת ההדרה והניכור בקרב הערבים. המלחמה בלבנון בקיץ 2006 ומבצע "עופרת יצוקה" בדצמבר 2008 חיזקו את יסודות הסולידריות בין הפלסטינים בישראל ובין אחיהם בשטחים. התעצמותה של התנועה האסלאמית בהנהגתו של שיח' ראא'ד צלאח והיחלצותה להגנה על קודשי האסלאם בירושלים יצקה תוכן חדש בהזדהות עם המאבק הפלסטיני. התחזקות הימין בישראל, עליית "ישראל ביתנו" וקידום יוזמותיה להצרת זכויותיהם של הערבים בישראל, בצד גילויים מתרבים של גזענות בקרב הציבור היהודי – כל אלה במשולב המריצו את פיתוחו של הזרם המחשבתי המערער על תקפותו של "מודל 1948" ומציג לו חלופות.

בעת האחרונה נאמרים דברים ברורים בסוגיות אלה. האליטות האינטלקטואליות וההנהגות הפוליטיות של הערבים בישראל דוחות את רעיון החלוקה של "שתי מדינות לשני עמים", בעיקר משום שלדידם אין בעקרון החלוקה "כדי לפתור את בעיותיהם של הפליטים או את בעיותיהם של הפלסטינים בישראל [שכן החלוקה] תובעת מן הפלסטינים לקבל את הלגיטימיות של מדינה אתנית ומדירה"¹.

* פרופ' אלי רכס מופקד על קתדרת קראון ללימודי המזרח התיכון בחוג להיסטוריה באוניברסיטת נורת'וסטרן בארצות הברית. הוא מייסד תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי באוניברסיטת תל-אביב ומנהל הראשון (1995-2010).

¹ "דבר המערכת", ג'דל, גיליון מס' 10 (חיפה: מדא אל-כרמל, יוני 2010). ראו: http://jadal.mada-research.org/UserFiles/file/Jadal_PDF_2011/jadal10-heb/EDITORIAL-JADAL10-HEB.pdf (נדלה בתאריך 23.6.2011).

מצד אחד משמעותה של שלילת עקרון החלוקה היא דחיית יהדותה של ישראל. ביולי 2010 כתב נד"ם רוחאנא, כי קבלת קיומה של מדינה יהודית פירושה מבחינת הפלסטינים בישראל "להסכין לאי-שוויון במולדתם והפיכתם לקבוצה לאומית משוללת שיוך למדינה ומשוללת מולדת".² נציין כאן כי התנועה האסלאמית ממלאת תפקיד בפיתוח שיח מתעמת. זה לא כבר פרסמה התנועה קובץ רחב-היקף הבוחן את ההשלכות השליליות של "יהדותה של המדינה" מבחינת "הפנים הפלסטיניים".³ מצד שני מולידה הבחינה הביקורתית של אופייה היהודי של המדינה פיתוח חלופות מועדפות מבחינת המיעוט הערבי, ובראשן רעיון המדינה הדו-לאומית, שזכה לליבון רעיוני מקיף במסמכי "החזון העתידי".

אירועי "יום הנכבה" 2011 מעידים כמה עמוקים הם שורשי השינוי האידיאולוגי המתחולל בקרב החוגים האינטלקטואליים-פוליטיים של הערבים בישראל. שלושה מוטיבים חזרו ונשנו בטקסי הזיכרון: הנכבה, העקורים (אל-מהג'רון) והשיבה. תמיכה ברעיון השיבה עברה כחוט השני בדברי הנואמים ובכתבי הפובליציסטים. העצרת המרכזית בכפר כנא כונסה תחת הססמה "הישארות ושיבה" (בקאא' ועודה). התנועה האסלאמית, מארגנת האירוע, הביעה מסר ברור: אנו כאן כדי להישאר ואנו חורתיים על דגלנו את עקרון השיבה. של מי? לאן? לא ברור. השימוש שנעשה במונח **עודה** ("שיבה") היה מעורפל ורב-משמעי. ניתן להבינו כתמיכה בזכות השיבה של הפליטים מחוץ למדינת ישראל וגם כשיבתם של הפליטים במולדתם.

רוחה של המהפכה הסוחפת את העולם הערבי לא נעלמה מדברי הנואמים. "העמים", התריע שיחי ראא'ד צלאח, "שעה שהם מתעוררים – עתידים לנצח".

מגמות אלה מייצגות המשכיות בתהליך היסטורי של התפתחות תודעתם הלאומית של הפלסטינים בישראל והן מביעות סחף בעמדותיה של ההנהגה הערבית כלפי המדינה. עם זאת, ראוי לראות את הדברים בהקשרם הנכון. ספק רב אם רוב הציבור הערבי תומך כיום ברעיון הפיכתה של ישראל למדינה דו-לאומית; יתר על כן, ספק אם הוא סבור כי נכון לצאת לרחובות כדי להגשימו. זאת ועוד: סקרי דעת קהל מלמדים שהתמיכה באלימות כאמצעי להגשמת יעדים לאומיים מועטה. לכן יכולתן של ההנהגות להניע את ההמונים נותרה בחזקת נעלם.

אף על פי כן, לא לעולם חוסן. הקערה עלולה להתהפך על פיה בכל רגע, שכן הפוטנציאל לגיוס ההמונים קיים גם קיים. גורמי הרקע דומים לאלה ששררו ערב אירועי אוקטובר 2000: גאות של רגשות לאומיים ודתיים; מנהיגות ערבית הנסחפת בלהט הססמאות, ציבור ערבי מתוסכל נוכח הדרה חברתית וקיפוח כלכלי והקצנה גוברת בקרב הימין היהודי.

מדיניות הממשלה כלפי אזרחי המדינה הערבים נותרה בעינה: כיבוי שרפות, תפירת טלאים, יוזמות אקראיות, ובעיקר – קו של עימות: מה אסור, מה פסול. מעט מאוד נעשה למען הצגת חלופה חיובית המציעה לאזרח הערבי השואף לחיות במדינת ישראל דרך חיונית הכוללת מענה חיובי על הצרכים הפיזיים מצד אחד, ומסגרת רעיונית לשילוב שוויוני במדינת ישראל היהודית מצד שני. אימוץ עקרונות אלה מצריך אומץ לב ובשלות פוליטית בקרב יהודים וערבים כאחד. המשך ההתעלמות וההיסחפות לכיוון פתרונות של "זבנג וגמרנו" מן הצד היהודי, והקצנה חסרת-רסן החותרת תחת אושיות המדינה היהודית מן הצד הערבי, הן מתכון בטוח להידרדרות פנימית שתגבה מחיר יקר משני הצדדים.

² נד"ם רוחאנא, "מסמכים הקוראים תגר על המדינה היהודית." פלסטין, גיליון מס' 3 (לבנון: הוצאת א-ספיר, 15.7.2010). ראו: <http://palestine.assafir.com/article.asp?aid=101> (נדלה בתאריך 23.6.2011).

³ יהודית א-דולה וא-דאח'ל אל-פלסטני (אם אל-פחם: מרכז א-דראסאת אל-מעאצרה, 2010).

ג. מאמרי עמדה מן העיתונות בשפה הערבית

חנין זועבי / הנכבה: הזיכרון והפרויקט הנגדי

חלקים מתוך מאמר עמדה מאת ח"כ חנין זועבי (בל"ד), שראה אור בעיתון **פצל אל-מקאל** (שבועון היוצא לאור בנצרת מטעם מפלגת בל"ד), 13.5.2011:

יום הזיכרון לנכפה חל בתקופה רבת-מהפכות בעולם הערבי, תקופה המסמלת את המובן ההפוך לנכפה. מטרה ברורה, אחדות, הערך הלאומי, עקרונות החירות, הצדק והכבוד וכן הצבת האדם במרכז החלום הפוליטי – כל אלה מייצגים את המיזם הנגדי לנכפה (**אל-משרוע אל-נקיצ' לנכפה**) [...]

אנחנו, בני העם הפלסטיני, היינו מורגלים להיות הגורם המהפכני בעולם הערבי. לפי טענתם של כמה גורמים, הייתה לנו הזכות "לעלות על הגל המהפכני בעולם הערבי מהיום הראשון". אף על פי כן לא הגבנו למהפכות כבעלי עניין של שחרור לאומי, מאחר שהגישה הבאה לידי ביטוי בהסכמי אוסלו הרסה את תרבות המאבק והשחרור [...]

המהפכות בעולם הערבי, שהציבו את ערך האדם במוקד המצע הפוליטי שלהן, מוכיחות ששחרור האדם וחירותו מתבססים על עקרונות של חירות וצדק מצד אחד ועל ערכי הלאום שלנו מצד שני. הפרויקט של בל"ד וכן מצעו המנוגד למיזם הציוני הגזעני, מתמצה בייחוד בשני הערכים האלה. המיזם הציוני טרם נשלם. הטיהור האתני [...], גזלת האדמה, מחיקת הזיכרון והרדיפות הפוליטיות – אלה הם כלי הנכפה, אשר ממשיכים להיות מופעלים כלפינו ללא הרף מאז שנת 1948.

הכלים "החדשים" של ישראל לייחד את [שטחי] 1948 מתבטאים בתהליך של מתן מעמד תחיקתי לציונות, כלומר הפיכת שבועת האמונים האידאולוגית לציונות לשבועת אמונים מכוח החוק. בתוך כך, תהליך הייחוד מתרחב מיחוד השטח הגאוגרפי (האדמה) וההיסטוריה הרשמית לייחוד הזיכרון, הרגש והאישיות הפלסטיניים בתוך גבולות 1948. הכלי המשמש את הציונות לשם כך הוא קבוצה של חוקים הנקראים "חוקי הנאמנות", ובראשם החוק המכונה "חוק הנכפה". כך נעשה המעבר מ"מדיניות של נאמנות", שהנהיגה מערכת החינוך מאז הנכפה, ל"חוקי נאמנות" שמנהיגה כעת הכנסת [...]

התשובה ל"מיזם הנכפה" שהציונות ממשיכה לקדמו תבוא באמצעות מיזם נגדי. הרי לא ניתן להביס מיזם כלשהו אלא באמצעות מיזם נגדי. המיזם הנגדי שלנו מבוסס על זהותנו הלאומית, ואין הוא מוכן לקבל אזרחות המנוגדת לנאמנויות ההיסטוריות והמוסריות שלנו. ברוח המהפכות בעולם הערבי, המיזם הזה לא ייכון ללא עקרונות של חירות, של צדק ושל כבוד לפרט, לעם ולמולדת.

"תהלוכת השיבה" הייתה אחד הביטויים של מיזם זה. לא יכולנו לעצור את "חוק הנכפה", אך החשוב מכול הוא שהממסד הישראלי לא הצליח ולא יצליח להשתיק את נהירתם של אלפי צעירים שיצאו בקריאת תיגר מכוונת נגד עשרות החוקים הגזעניים שחוקקה ישראל לאחרונה, קריאה שבאה מתוך כוונה מלאה להדגיש את זהותנו ואת זכותנו על המולדת.

כמאל ח'טיב / מילים

חלקים מתוך מאמר עמדה מאת שיח' כמאל ח'טיב, סגן ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, שהתפרסם באתר www.pls48.net (אתר המזוהה עם התנועה האסלאמית), 15.5.2011:

יום 15 במאי בכל שנה הוא יום הזיכרון לנכבה של עמנו הפלסטיני, שאירעה בשנת 1948. עברו 63 שנה מהיום שבו השתלטו הכנופיות הציוניות – בתמיכת צבא הכיבוש הבריטי ובעזרת צבאות הבגידה הערביים – על אדמת פלסטין והכריזו על קיומה של מדינת ישראל על חשבון עקירתו של עמנו הפלסטיני, הריסת עריו וכפריו והפיכת בניו לפליטים מפוזרים החיים באוהלים במחנות [הפליטים] בלבנון, בסוריה, בירדן ובמצרים [...]

הנכבה התרחשה בשעתה כאשר שלטו בארצות ערב שליטים אכזריים ו"מכורים", אשר שימשו כלי בידי המיזם הציוני הקולוניאליסטי ומנעו מעמיהם להרחיק את המפלצת הציונית מפלסטין באמצעהם העצמיים. הם [השליטים במדינות ערב] רדפו, כלאו והרגו את כל מי שניסו לקיים את החובה המזערית ביותר כלפי פלסטין [...]

והנה חוזר אלינו יום השנה לזכר הנכבה, אך נלווה אליו מחזה חדש המתרחש לראשונה זה 63 שנה. השליטים העושקים, פורקי העול והעריצים שירשו את מי שהיו שליטים אז – גלגל העמים העשוקים התהפך עליהם והדיח כמה מהם; והנה הוא מוסיף לנוע כדי להדיח את היתר, בעזרת האל.

ביום השנה ה-63 לזכר הנכבה החזירו העמים הטובים לידיהם את מושכות היוזמה. אנו משוכנעים כי פלסטין לא הייתה אובדת וכי הנכבה לא הייתה מתרחשת אילו היה הדבר בידי העמים. המצב השתנה, השבח לאל, והמהפכות המבורכות הדיחו את השליטים ה"מכורים". אנו אופטימיים כל כך עד שאנו משוכנעים כי לא זו בלבד שמהיום לא תהיה עוד נכבה, אלא שמהיום נחוה רק רווחה, ניצחון ושיבה, בעזרת האל.

חמאד אבו דעאבס / כולם היו שותפים להתרחשותה של הנכבה שלנו

חלקים מתוך מאמר עמדה מאת שיח' חמאד אבו דעאבס, ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, שראה אור באתר www.bokra.net, 15.5.2011:

ביסודו של דבר הנכבה הפלסטינית מתבטאת ברצח העם הפלסטיני, בעקירתו ובהוצאתו אל מחוץ למולדתו, אל מדינות הפזורה ולמחנות הפליטים. בשעה שהפלסטינים המשיכו להיות פליטים ומפוזרים, כאשר אדמתם נגזלה וכפריהם נהרסו, השתלטו עליה היהודים והקימו בה התנחלויות, חורשות יער, שטחים צבאיים ועוד. האם השתנה המצב לאחר 63 שנה? האם נפסקו הרס הבתים והכפרים, הפקעת האדמות וגירוש בעליהן וההצקות כלפי הפלסטינים? הכול יודעים שעברות אלה מוסיפות להתקיים, כלומר מרכיבי הנכבה וגורמיה ממשיכים אף הם להתקיים.

המהפכות האחרונות במדינות ערב חשפו בפנינו כמה חוגים ערביים רשמיים ונפסדים שפעלו להימשכותו של מצב זה. ישראל הביעה חשש לנוכח כל שינוי שהוא במצרים, בתוניס, בלוב, בסוריה ובמדינות ערביות אחרות משום שגורלה תלוי בהמשך קיומן של ההנהגות הרקובות במדינות ערב, שקשרו עמה קשר. [...] החולשה הכלל-ערבית והפילוג בקרב מדינות ערב, לצד חזירת ישראל לרוב מנגנוני הביטחון, הפוליטיקה והתקשורת במדינות אלה – כל אלה גורמים לכך שהנכבה הפלסטינית נמשכת [...]

למרות חקיקת החוקים הגזעניים וההתערבות בתכניות הלימודים כדי להוכיח את קיומה של השואה שביצעו הנאצים ביהודים וכדי למחוק את המונח **נכבה** עבור הפלסטינים, ולמרות ההצקות והרדיפות, לא יצלח ההימור של ישראל שהפלסטינים יפסיקו לציין את הנכבה. מתי באמת נפסיק לציין את הנכבה, אנחנו ואתנו כל בני העם הפלסטיני באשר הם? הדבר לא יקרה כל עוד לא ייעלמו עקבותיה של הנכבה הזו, כלומר כאשר ישובו הפליטים למולדתם, הפלסטינים יתגוררו ביישוביהם ובעריהם, יקבלו בחזרה את אדמותיהם ואת בתיהם, ותיעצר מכוונת ההרס, החורבן וההפקעה המופעלת נגד רכושם. אכן, בפלסטין יש מקום לכל הפלסטינים בעולם, זאת נוסף על הישראלים המתגוררים בה; ושתהיה זו מדינה דו-לאומית שתישא שם חדש, דגל חדש וחוקה חדשה, אשר יבטאו את רגשותיהם ואת תקוותיהם של שני העמים.

ד. ההקשר הפנימי: נכבה ושיבה בשיח הלאומי הערבי בישראל

זיכרון הנכבה: היסטוריה, הנצחה ותודעה לאומית

- **יוזמות לאומיות: הקמת מוזיאון הנכבה, קריאת רחובות על שם גיבורים לאומיים פלסטינים**
בהרצאה שהתקיימה בעבלין הציג אימן עודה, מזכ"ל חד"ש, כמה יוזמות לאומיות לציון הנכבה כגון הקמת מוזיאון הנכבה, סיור בכפרים הנטושים, והענקת שמות של גיבורים לאומיים ושמות מההיסטוריה הפלסטינית לרחובות בכפרים ובערים. (www.aljabha.org, 9.5.2011)

- **ח"כ אחמד טיבי: בשנת 1948 התבצע טיהור אתני בעם הפלסטיני, והפצע ממשיך לדמם**
אחמד טיבי, יו"ר תע"ל וחבר כנסת מטעם רע"מ-תע"ל, נאם בתהלוכת השיבה לכפרים דאמון ורוניס: "בשנת 1948, שנת הנכבה, עמנו הפלסטיני עבר תהליך של טיהור אתני באמצעות הריסתם של כ-531 כפרים ערביים, עקירתם של מאות אלפי פלסטינים, והריסת עתידו של עם שלם. זהו פצע המדמם בלב, והדימום לעולם לא ייפסק." טיבי הוסיף: "החוקים הגזעניים הנחקקים בניסיון למנוע מאתנו לציין את זכר הנכבה לא יעצרו אותנו. כל הניסיונות הגזעניים לשם השגת יעד זה ייכשלו, והוכחנו זאת היום." (www.alarab.net, 11.5.2011)

- **דעה: יש להפוך את שימור הזיכרון והנרטיב לתכנית פוליטית, ולצאת במאבק להסדרת סוגיית העקורים**

חלק ממאמר עמדה שכותרתו "מעבר לזיכרון" (מא יתעדא אל-ד'אפ'רה), מאת ודיע עואודה, עורך העיתון חדית' אל-נאס (שבועון היוצא לאור בנצרת): "תהלוכת השיבה המסורתית האחרונה לא הייתה שונה מהתהלוכה הראשונה [שהתקיימה בשנת 1998], בדיוק כשם שהעקורים במולדתם ושאר בני החברה הערבית לא נקטו צעד אמיץ, שהגיע הזמן לבצעו, שיתבטא בהפיכת התכנית של ציון הזיכרון וההגנה על הנרטיב לתכנית פוליטית. [...] 63 שנה לאחר הנכבה, החברה הערבית התפתחה מבחינה כמותית ואיכותית כאחד. הדבר הכשיל תוכניות של יצירת 'ערבי ישראלי', שנועדו להפוך אותנו ל'ערבים טובים' מצד אחד, ולביסוס האזרחות הפגומה [מצד שני]. הגיע הזמן להתחיל מאבק אמיתי להסדרת סוגיית העקורים. האזרחים הערבים נאבקים וממשיכים להיאבק בזירות שונות על זהות המדינה. מושקעות בכך אנרגיות ונגבה על כך מחיר, ואנו לא יודעים מהי התועלת בכך. מדוע, להוציא ועד העקורים לבדו, נמנעים כל הגורמים הפוליטיים מלאמץ תוכנית פוליטית, שתישא על נס את הסדר בעיית העקורים במולדתם, שמספרם עומד כיום על כרבע מיליון נפש? פרויקט כזה, שיהיה מוסכם על כל הזרמים הפוליטיים, מצריך רצון, החלטה, תכנית עבודה ואורך רוח. אין מניעה לשלבו במאבק אזרחי בדרכי שלום למען אזרחות אמיתית ושוויונית. כך ניתן יהיה להימנע ככל האפשר מניצולו לרעה בידי הממסד השולט וחוגים ישראלים קשי עורף, אשר יעשו בו שימוש כסדין אדום להסתה כלפי 'הגיס החמישי'. " (חדית' אל-נאס, 13.5.2011)

- **באקה אל-גרביה: מאמץ להטמיע את ההיסטוריה של הנכבה בקרב תושבי העיר**

ראש הוועדה העממית בבאקה אל-גרביה, המחנך סמיח אבו מוח: "מטרתנו היא לחזק את ההיסטוריה של הנכבה בקרב תושבי העיר, ושכל אזרח יידע כי זכות השיבה היא אחד מעקרונות היסוד הפלסטיניים, שלא ניתן לוותר עליהם בשום אופן." [...] בהתייחסותו לחוק הגזעני [חוק הנכבה] אמר אבו מוח: "החוק גרר בעקבותיו תוצאות הפוכות. הוא חיזק בקרבנו את יום הנכבה הפלסטינית, וגרם לכך שלא נשכח את זכות השיבה." (www.alarab.net, 13.5.2011)

• **ח"כ ג'מאל זחאלקה: אנו שומרים על ערביותה של המולדת כדי להדגיש שהארץ שייכת לבעליה**

ח"כ ג'מאל זחאלקה, ראש סיעת בל"ד, השתתף בשורה של פעילויות לציון 63 שנה לנכבה של פלסטין, שארגנו הקהילה הפלסטינית בברצלונה וכמה עמותות. [...] בהרצאתו הדגיש זחאלקה את הצורך לדבוק בזיכרון ההיסטורי, ואמר: "מי ששוכח את הנכבה, שוכח שהוא פלסטיני". [...] זחאלקה הוסיף: "הם שינו את הדמוגרפיה בארץ, ושפה חדשה עלתה במקום השפה המקורית, אולם אנו נשארו במולדת. אנו שומרים על ערביותה ומגוננים על השמות בארץ מפני ייחוד – ישוב אחר ישוב, שמות הגאיות וההרים – כדי להדגיש כי הארץ הזו שייכת לבעליה, שלא ויתרו עליה." זחאלקה אמר: "העם שלנו רוצה שלום, חרות וציבות, אבל אין יציבות יחד עם כיבוש ודיכוי, אין שלום ללא צדק, ואין חרות בלי סיום ההגמוניה הציונית בפלסטין." (www.arabs48.com) (16.5.2011)

• **שיח' כמאל ח'טיב: העם הפלסטיני שילם את מחיר השואה; אירופה קשרה קשר נגדו, והעניקה את פלסטין ליהודים**

בערב זיכרון לנכבה שנערך באיסטנבול אמר שיח' כמאל ח'טיב, סגן ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "העם הפלסטיני שילם את חשבון הבורות של אירופה על שיתוף הפעולה שלה עם העם היהודי. אירופה רצתה לכפר על מעשי הטבח שלה ביהודים. היא קשרה קשר נגד פלסטין ונתנה אותה להם במתנה, תוך התעלמות מקיומו של עם ששכן לבטח באדמתו, במולדתו ובמקומותיו הקדושים. היהודים עצמם, ביום נפילת אנדלוסיה⁴, לא מצאו להם חיק חם שיחמם אותם מלבד החיק האסלאמי והערבי. [...] למרבה הצער, במקום לזכור לנו חסד זה, הם התכחשו לו. כאשר כוחם התחזק, הם הרסו את בתינו והרגו את הגברים, הנשים והתינוקות שלנו." (17.5.2011, www.pls48.net)

• **מזכ"ל בל"ד: מלכתחילה ישראל רצתה להגלות ולעקור את תושבי הארץ המקוריים; היא הפכה לדוגמא אכזרית של אפרטהייד**

מזכ"ל בל"ד, עווד עבד אל-פתאח, ביקר בארצות הברית ונשא סדרה של הרצאות בפני הקהילות הפלסטיניות לציון זיכרון הנכבה הפלסטינית. לדבריו, "מלכתחילה רצתה ישראל להגלות ולעקור את תושבי הארץ המקוריים ולא לחיות איתם ביחד. היא התמידה ומתמידה במדיניות זו בצורות מגוונות, כגון ההתנתקות מרצועת עזה, הקמת גדר הפרדה הגזענית, גירוש תושבי ירושלים, ביטול [זכויות] המיעוטים, הטלת מצור כלכלי וחילוק הארץ לאזורים כדי לבצע הפרדה בתוך הערבים עצמם, ובין ערבים לקהילות יהודיות. בכך הפכה ישראל את עצמה לאחת הדוגמאות האכזריות ביותר של אפרטהייד." [...] הוא אמר: "לא יהיה פיתרון צודק לעניין הפלסטיני מבלי שיהיה מענה לזכויותיהן של כל קהילות העם הפלסטיני. ישראל אינה יכולה להמשיך ולחיות בגטו הגדול ביותר בהיסטוריה של העם היהודי על חשבון הזכויות, ההווה והעתיד של 11 מיליון פלסטינים." (19.5.2011, www.arabs48.com)

• **מפגינים בנצרת: קרסה התקווה הציונית שהצעירים ישכחו את זכר הנכבה**

הפגנה בעיר נצרת במחאה על האירועים שנלוו לציון זכר הנכבה [הריגת מפגינים פלסטינים בגבול הצפון בידי כוחות הצבא]. דחייל חאמד, מזכיר חד"ש בנצרת: "האמרה הציונית, ולפיה 'הסבים והאבות ימותו, והצעירים ישכחו' [את זכר הנכבה] – קרסה." (פנורמה, 20.5.2011)

⁴ הערת העורכים: אנדלוסיה (בערבית: אל-אנדלוס) – חבל ארץ בדרום חצי האי האיברי שהיה תחת שלטון מוסלמי בשנים 711-1492. כמאל ח'טיב מתכוון למקלט שמצאו היהודים, שהתגוררו בחבל ארץ זה וגורשו ממנו בשנת 1492 (גירוש ספרד), בארצות ערב והאסלאם.

קריאת תגר על חוק הנכבה

• **מזכ"ל חד"ש: אנו מוכנים לשלם מחיר על הפרת חוק הנכבה**
אימן עודה, מזכ"ל חד"ש: "נדרוש מהציבור שלנו להפר את חוקי גיוס החובה, הריסת הבתים, שלילת ציון זיכרון הנכבה. אנו מוכנים לשלם את המחיר על כך." (www.aljabha.org, 9.5.2011)

• **ח"כ טלב אל-צאנע: לא נרשה עוד נכבה; החוקים לא ימנעו מאיתנו לציין את זכר הנכבה**
ח"כ טלב אל-צאנע, מסיעת רע"מ-תע"ל, שהשתתף ב"תהלוכת השיבה" לכפרים דאמון ורוניס, אמר: "לא נרשה שתתרחש נכבה שנייה. ההשתתפות הנרחבת בתהלוכה העצומה הזו מהווה מסר ברור לממסד הישראלי ולמי שעומד בראשו: כל החוקים הגזעניים שלהם לא ימנעו מאיתנו לציין את זכרה של הנכבה, ולא יוכלו לשלול מהציבור הערבי ב"פנים הפלסטיני" [שטחי 1948] זכות מקודשת זו." (www.alarab.net, 11.5.2011)

• **ח"כ מוחמד ברכה: חוק הנכבה הובס; לא ניתן להפקיע את התודעה והזיכרון**
ח"כ מוחמד ברכה, יו"ר חד"ש, הדגיש ב"תהלוכת השיבה" לכפרים דאמון ורוניס: "ההשתתפות הנרחבת בתהלוכת השיבה לציין זכר הנכבה הוכיחה כי חוק הנכבה וכל יתר החוקים הגזעניים הובסו. זהו מסר ברור לאלה שהפקיעו את האדמה ואת המולדת, שהם בשום אופן לא יוכלו להפקיע את התודעה ואת הזיכרון." [...] ברכה הוסיף: "תהלוכת השיבה היום שידרה שורה של מסרים: מסר ברור לסולידאריות עם המהפכות בעולם הערבי, ומסר ברור וחד משמעי בדבר נטייה מחודשת לפיוס ולאחדות לאומית פלסטינית. האחדות הזו גדולה יותר מסכום חלקיה וצריך לשמור עליה." (www.alarab.net, 11.5.2011)

• **שיח' ראיד צלאח: נגיב בנחרצות נגד הרשימה השחורה של החוקים הגזעניים**
שיח' ראיד צלאח בעצרת "הישארות ושיבה" בכפר כנא: "יש כאלה המוצאים לנכון לאיים עלינו ב"הענשה", כביכול, של מי שמציין את יום השנה לנכבה כתמיכה בשחר הפלסטיני. יש מי שמאיים עלינו בחוק לשלילת אזרחות. יש לנו רק תגובה אחת נגד הרשימה השחורה של החוקים הגזעניים האלה. תגובתנו על שרשרת החוקים הנבזיים היא – ונסביר זאת לסלעים, אם בני אדם אינם מבינים זאת: העמים, שעה שהם מתעוררים – עתידים לנצח" (**אן אל-שעוב אד'א הבת סתנתצר**).⁵ (www.pls48.net, 13.5.2011)

• **שיח' כמאל ח'טיב: נמשיך להנחיל את זכר הנכבה לילדינו, ולהדגיש כי אלה שבאו לפלסטין הם כובשים בני חלוף**
שיח' כמאל ח'טיב, במהלך עצרת "הישארות ושיבה" (**בקאא' ועודה**) שנערכה בכפר כנא: "הם רוצים באמצעות [החוקים] להפקיע את הזיכרון שלנו ולדכא את רגשותינו, אולם אנו אומרים להם: אנו נציין את זכר הנכבה. נלמד אותה את ילדינו, ונמשיך להטמיע בקרב ילדינו את אהבת המולדת הזו. נמשיך להדגיש שאדמת פלסטין היא אדמתנו וכי אלה שבאו אליה, לא זו בלבד שהם כובשים ותו לא, אלא הם בני חלוף, ולא ייתכן שתהיה להם נחלה בארץ הזו." (www.alarab.net, 13.5.2011)

⁵ הערת העורכים: השימוש במונח **הבה** אינו מקרי. תרגומו המדויק הוא "התעוררות", אולם במשמעותו הנרחבת מתכוון המונח להתלקחותה של התקוממות עממית (**הבה שעב'יה**). למשל, אירועי אוקטובר 2000 בגליל ובמשולש מכונים **הבת אופתובר** ("התעוררות אוקטובר") או **הבת אל-אקצא** ("התעוררות אל-אקצא").

• **תהלוכת סוסים בבאקה אל-גרביה במחאה על חוק הנכבה**

תושבי באקה אל-גרביה קראו תגר על חוק הנכבה ויצאו בתהלוכת סוסים למען הדגשת המאבק. [...] למרות החוק הגזעני האוסר עריכת פעילויות לזכר יום הנכבה, בכמה יישובים ערביים נערכו עצרות, הפגנות ותהלוכות על-מנת לבטא עמדה בצורה חופשית. במסגרת פעילויות אלה, התקיימה היום תהלוכת סוסים בעיר באקה אל-גרביה בהשתתפות עשרות פרשים ומאות מתושבי העיר, שהשתתפו באירוע מתוך תמיכה בתהלוכת יום הנכבה. (www.alarab.net, 13.5.2011)

• **דעה: תהלוכת השיבה ועצרות הזיכרון העבירו מסר של קריאת תגר על חוק הנכבה**

חלק ממאמר עמדה מאת עו"ד עאדל בדיר, יועץ של מרכז עדאלה (המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל), ואדם המזוהה עם התנועה האסלאמית: "63 שנה לאחר הנכבה ממשיכים הפוליטיקאים הישראלים לפחד שהפלסטינים ב"פנים" יצינו את יום השנה לזכרה. ממשלות ישראל לדורותיהן מנסות בכל הדרכים להציב מכשולים בפני הפלסטינים ב"פנים" מלציין את יום השנה לנכבה. הניסיון האחרון של הממשלה הימנית לטשטש ולמחוק את פשעי הנכבה היה הצעת החוק הגזעני והבוטה נגד המיעוט הערבי הנוגע לנכבה, אשר נועד לאסור על הפלסטינים אפילו לבטא את רגשותיהם. תהלוכות השיבה לכפרים הנטושים שלנו, לצד עצרות, כינוסים וסימפוזיונים רבים, שנערכו לציון יום השנה של הנכבה שלנו, העבירו מסר של קריאת תגר על החוקים הגזעניים, ובראשם חוק הנכבה, ששואף לאסור עלינו אפילו להביע את רגשותינו. [...] אנו מדגישים שוב: התעקשותנו לציין את הנכבה לא נועדה רק כדי להביע צער על העבר, אלא כדי להעביר את ההיסטוריה שלנו הלאה, ולהנחילה לדורות הבאים, כדי שזכותנו לא תאבד, כמאמר הפתגם העממי: "זכות נתבעת לא תאבד" (מא יציע חק וראה מטאלב). הנכבה תישאר פצע מדמם שלא ירפא, אלא כאשר הפליטים והעקורים ישובו, הזכויות שנגזלו יחזרו לבעליהן, ואנו נחיה בכבוד כאזרחים שווים זכויות על אדמתנו." (www.bokra.net, 16.5.2011)

• **ח"כ אחמד טיבי: השתתפנו בתהלוכת השיבה כדי לקרוא תגר על חוק הנכבה ולהפר אותו**

ח"כ אחמד טיבי נאם בעצרת המורשת הפלסטינית שנערכה, זו השנה הרביעית ברציפות, מטעם תנועת הסטודנטים וטן ["מולדת"] באוניברסיטה העברית בירושלים: "אלה שרוצים לעוות את ההיסטוריה באמצעות החוק האוסר על ציון הנכבה קיבלו מאיתנו תשובה מצלצלת בשבוע שעבר, בתהלוכת השיבה לכפרים הנטושים דאמון ורוניס. באנו לשם, ואנו אומרים זאת בפומבי, כדי לקרוא תיגר על החוק וכדי להפר אותו. הנכבה נמצאת בתוך מצפוננו, הנכבה היא בתוך הלב. שום חוק של "ישראל ביתנו", של ליברמן או של "הליכוד", לא יוכל לשנות את הנרטיב הפלסטיני אשר החל להכות שורשים בכל מיני מקומות. זהו הנרטיב האמיתי והצודק לעם שגורש, לעם שרוסק, למולדת שנכבשה. לפיכך אנו אומרים שמי שלא מעוניין בשום הסדר – הוא זה אשר מעיק על חיזהו של העם הפלסטיני בכל מקום, ומקים התיישבות קולוניאליסטית בכל מקום ובעיקר בירושלים. ירושלים חייבת להשתחרר מפני הקולוניאליסטים והמתנחלים בכדי שתשוב להיות כפי שהייתה תמיד – פלסטין וירושלים ערביות ופלסטיניות." (www.bokra.net, 21.5.2011)

זכות השיבה – מוטיב מרכזי בשיח הלאומי הערבי בישראל

• **שיח' ראיד צלאח: תפקידנו להיות מופקדים על זכות השיבה בפני האל והעם**

שיח' ראיד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, נשא את הנאום המסכם ב"עצרת השיבה" השישית, שהתקיימה מטעם ארגון "מוסלמיות למען אל-אקצא" על חורבותיו של הכפר ההרוס אל-כאברי: "זכות השיבה אינה זכות חריגה ומשנית שיכולה להיעלם לה". הוא הדגיש: "זכות השיבה עומדת בראש העניין הפלסטיני בדיוק כמו ראשו של בן אדם. כשם שאין אפשרות לדמיין אדם חי בלי ראש, כך לא יכול העניין הפלסטיני להישאר בחיים בלי ראשו – זכות השיבה." [...] הוא הוסיף: "התפקיד שלנו בחברה הפלסטינית ב"פנים" הפלסטיני בגליל, במשולש, בנגב ובערי החוף, גברים כנשים, הוא להיות מופקדים בפני האל ובפני העם הפלסטיני על זכות השיבה. זכות השיבה היא אחריות המוטלת על כתפנו. העובדה שאנו נמצאים היום באל-כאברי מעידה כי כאן אנו נשארים כל עוד גדלים זעטר וזיתים." הוא הדגיש: "המשוואה שלנו עם אדמתנו היא כזו: או שנחיה עליה מאושרים או שניקבר בה כשהידים; או שנחיה על אדמתנו בכבוד או שניקבר בה כנאמנים לעניין (אמא אן נעיש עלא ארצ'נא אעזא' או אן נדפן פיהא אופיא'")." (www.pls48.net, 7.5.2011)

• **מזכ"ל תנועת בני הכפר: השיבה היא זכות וחובה, ואין כל אפשרות להתמקח עליה**

חלק מתוך מאמר עמדה מאת מוחמד כנאענה, המזכיר הכללי של תנועת "בני הכפר",⁶ שכותרתו "נאמנים לשבועת השיבה": "השיבה מהווה זכות וחובה אישית וקולקטיבית, ואין זכות לאף אדם להזניח, לוותר או להתמקח על זכות זו. כל מי שעושה זאת ואפילו ברמיזה אינו אלא בוגד בעמו ובענייניו הצודקים. השיבה היא פרויקט של מאבק, ולא רק סיסמא להתהדר בה ולנהוג ההפך ממנה. מפה אנו מתחייבים בפני עמנו, בפני פליטיו ואסיריו האמיצים, ובפני פצועיו וחלליו הצדיקים, שאנו נמשיך לדבוק בשבועתנו. נקיים את המשמעות בפועל, נישא את הדגל ונתקדם. יש לנו מצפן אחד ויחיד: שיבה, חירות וכבוד. לא נסכים לפחות מזה." (www.bokra.net, 14.5.2011)

• **שיח' ראיד צלאח: אין ויתור על זכות השיבה ולא נסכים לשום תחליף או פיצוי**

שיח' ראיד צלאח הדגיש בנאומו בעצרת "הישארות ושיבה", שנערכה בכפר כנא: "לא נוותר על זכות השיבה (לא עודה ען חק אל-עודה). הוא הדגיש: "לא ליישוב מחדש כתחליף לזכות השיבה (לא ללתוטין כבדיל לחק אל-עודה). זוהי הצעה מקוללת. לא לפיצויים כתחליף לזכות השיבה (לא ללתעויצ' כבדיל ען חק אל-עודה). זוהי הבגידה החמורה ביותר. לא לוותר כתחליף לזכות השיבה (לא ללתנאזל כבדיל ען חק אל-עודה), שכן זוהי תבוסה מרה." שיח' צלאח הוסיף: "יש מי שישאל: 'אם כן, מה הם [הפליטים] רוצים? נכון – הם מסרבים ליישוב מחדש, מסרבים לפיצויים ולחילופי [שטחים]. אם כך, האם אתם יודעים מה הם רוצים?' אגיד לכם בשמם ומפיהם, ואני רוצה להדגיש בפניכם: המפתחות ממשיכים להיות תלויים כפיקדון על צוואריהם. יום יבוא בקרוב והם ישובו עם המפתחות האלה כדי לפתוח את דלתותיהם שמהן הוצאו בגליל, במשולש, ובערי החוף – עכו, חיפה, יפו, לוד ורמלה – בעזרת האל." [...] "מה היא עמדתנו? עמדתנו ברורה מאד. מכאן – מהגליל, מהמשולש, מהנגב, מירושלים ומערי החוף – אנו קוראים ואומרים: הפליטים הפלסטינים בכל מקום אשר תהיו – אנו מחכים לכם." (www.bokra.net, 14.5.2011)

• **דעה: זכות השיבה אינה נשחקת עם הזמן; בעל הזכות דבק בזכותו יותר מאשר הכובש**

חלק ממאמר עמדה מאת כאיד אל-קסאסי, יועץ תקשורת של ח"כ טלב אל-צאנע, שכותרתו "זוכרים את פלסטין": "הזכות של הפלסטיני העקור לשוב אל אדמתו ומולדתו היא זכות איתנה. זכויות אינן נשחקות עם הזמן. בעל הזכות תמיד דבק בזכותו יותר מאשר הגוזל והכובש. ישראל לא יכולה להפקיע את ההיסטוריה, את הזיכרון, את הזהות ואת האדמה. לא די בציון זיכרון הנכבה. צריך להשיב לקידמת הבמה את הסכסוך הקיים עם הממסד הישראלי ועם התנועה הציונית." (www.panet.co.il, 16.5.2011)

⁶ תנועת "בני הכפר" (אבנא' אל-בלד) הוקמה בשנת 1972 באום אל-פחם. התנועה אימצה מצע רדיקאלי: היא אינה מכירה במדינת ישראל וקוראת להחרמת הבחירות לכנסת. היא אף דוגלת בהקמת מדינה חילונית אחת, משותפת לערבים וליהודים, על כל שטח ארץ ישראל המנדטורית. תנועת "בני הכפר" לא הפכה לתנועה המונית סוחפת. בשנות השמונים אירעו בשורותיה כמה פילוגים ואחדים מחבריה הצטרפו לחד"ש. לקראת הבחירות ב-1996 חל פילוג נוסף בתנועה, וכמה מחבריה חברו להקמת בל"ד. הנתרים התפלגו בהמשך לשני פלגים: פלג אחד שמרכזו באום אל-פחם, ופלג אחר בראשות מוחמד כנאענה (אבו אסעד), שמרכזו בסחיין.

ה. ההקשר החיצוני: "אביב העמים הערבי" והשלכותיו

המהפכות בעולם הערבי: נקודת ציון היסטורית

- **דעה: המהפכות בעולם הערבי יגיעו לפלסטינים בשטחים וישפיעו על הפלסטינים בישראל**

חלק מתוך מאמר עמדה שכותרתו "עתיד העניין הפלסטיני לאור גל המהפכות בעולם הערבי", המשקף את עמדת "המרכז למחקרים בני זמננו" (מרכז אל-ד'ראסאת אל-מעאצרה), מרכז מחקר אקדמי המזוהה עם התנועה האסלאמית ומקום מושבו באום אל-פחם: "מניתוח ראשוני של סדר היום של המהפכות בעולם הערבי, או מה שמכונה "אביב האומה הערבית" (רביע אל-אמה אל-ערביה), נראה כי העניין הפלסטיני והדאגות הנוגעות לעם הפלסטיני יזכו לתשומת לב נכבדה מצד המשטרים הערביים העתידיים. [...] המהפכות בעולם הערבי, המתגלגלות ממדינה למדינה, יגיעו בסופו של דבר לפלסטינים בגדה ובעזה ובפזורה. מובן מאליה שיהיה להן גם בקרב ה"פנים" הפלסטיני [הערבים בישראל], שכן הפלסטינים ב"פנים" הם חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני. הסימנים להגון של המהפכות בעולם הערבי והשלכותיהן החיוביות לא רק שהחלו להסתמן באופן אלא גם להיות מורגשים בשטח. הביטוי הראשון לכך היה בפיוס הפנים פלסטיני וסופו של הפילוג בין הגדה המערבית לרצועת עזה. העניינים חזרו למסלולם הנכון. רבים בתוך ה"פנים" הפלסטיני מצפים לדבר זה – שתשוב להיות אחדות בין שני פלגי התנועה האסלאמית, הצפוני והדרומי. קץ הפילוג, כמענה לדרישה הדוחקת מצד הציבור." (www.pls48.net, 13.5.2011)

- **שיח' חמאד אבו דעאבס: האומה חוזרת לאיתנה; זה סופה של הנכבה הפלסטינית**

שיח' חמאד אבו דעאבס, ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, הדגיש בנאומו בעצרת "הישארות ושיבה" בכפר כנא שהתקופה הזו היא תחילת הסוף של הנכבה של העם הפלסטיני. לדבריו, "העם הערבי והאסלאמי חזר להתלכד מאחורי הסוגיה העיקרית שלו, האומה החלה לשוב לאיתנה, ואפשר שהיא תגיע להסכמה על סיסמת "האומה האסלאמית", כדי לשחרר את הארץ המבורכת הזאת." אבו דעאבס הוסיף בנאומו: "אנחנו תומכים באחדות הן במישור הפנים הפלסטיני והן במישור התנועות האסלאמיות שלנו. אנחנו נמנים על אלה המברכים על אחדות פלגי העם הפלסטיני, ועל המהפכות בעולם הערבי. מי ייתן והן יקלו מעולם של העמים המדוכאים כדי שישובו לחיות בכבוד, בעזרת האל." (www.pls48.net, 13.5.2011)

- **שיח' כמאל ח'טיב: המהפכות במדינות ערב מבשרות את קץ העושה של פלסטין**

שיח' כמאל ח'טיב, בערב להנצחת זכר הנכבה באיסטנבול, ציין: "מנהיגים כופרים רבים עמדו נגד זכותם של העמים הערביים להגן על פלסטין ועל ירושלים. הנה אנחנו רואים שהמנהיגים האלה התחילו לקרוס וליפול אחד אחרי השני, וכך חזר העניין אל חיקו האמיתי, אל העמים. אין מהפכה בעולם הערבי שלא נשמעת בה הקריאה "הפסיקו את העושה של פלסטין". זהו סימן המבשר את סופו של העושה ואת שיבתו של מסגד אל-אקצא היקר אל המוסלמים בכל רחבי תבל." (www.pls48.net, 17.5.2011)

- **ח"כ אחמד טיבי: דמוקרטיה במדינות ערב היא אויב ההגמוניה הישראלית**

ח"כ אחמד טיבי, בעצרת המורשת הפלסטינית שנערכה בירושלים: "מכאן, בשם כולכם, אנו שולחים את ברכתנו למהפכות בעולם הערבי, ל"אביב [העמים] הערבי", ואומרים: דמוקרטיה ערבית היא אויב ההגמוניה הישראלית. עריצות ערבית היא נרדפת של הכיבוש הישראלי. האחד מזין את השני." (www.bokra.net, 21.5.2011)

הפיוס בין פתח לחמאס ומשמעויותיו

- שיח' ראיד צלאח: הפיוס הפלסטיני הוא שסתום ביטחון לעקרונות היסוד הפלסטיניים ובכללם זכות השיבה

שיח' ראיד צלאח, בעצרת "הישארות ושיבה" בכפר כנא: "הפיוס הפלסטיני [בין פתח לחמאס] הגיע בזמן הנכון כדי להגשים את האחדות בין ההנהגה הפלסטינית לבין בני עמנו בפלסטין ובארצות הפזורה. הוא הגיע כדי להגשים את האיחוד כנגד הכיבוש, נגד פורעי החוק האמריקנים, ונגד הצביעות האירופאית. אנחנו אומרים שסוגיית פלסטין היא סוגיה מנצחת, בעזרת האל. ירושלים היא סוגיה מנצחת ומסגד אל-אקצא הוא סוגיה מנצחת. [...] אנו אומרים לכל מי ששומע אותנו בעזה, בגדה ובירושלים. אתם ואנחנו – כולנו – מייחלים לכך שהפיוס הפלסטיני הזה יהיה שסתום ביטחון עבור כל עקרונות היסוד הפלסטיניים: שסתום ביטחון לקראת מדינה פלסטינית בעלת ריבונות עצמאית, שסתום ביטחון לקראת ירושלים ותפארתה ומסגד אל-אקצא ותפארתו. זה לא יקרה אלא כאשר יסולק הכיבוש הישראלי, שאין להצטער עליו, מכל אחת מאבני אל-אקצא. אנו מתפללים לאללה שהפיוס הפלסטיני הזה יהיה שסתום הביטחון לזכות השיבה. בני עמנו, זכות השיבה תתגשם בשלמותה רק לאחר שישוב אחרון הפליטים הפלסטיניים – גם אם הוא נמצא בקצה העולם – אל ביתו, אל אדמתו, אל המקומות הקדושים שלו בתוך פלסטין, בעזרת האל." (www.pls48.net, 13.5.2011)

- ח"כ אחמד טיבי: אחדות לאומית היא התשובה לכיבוש; אנו מאוחדים במאבקנו בגזענות, שהפכה לזרם מרכזי בישראל

ח"כ אחמד טיבי, בעצרת המורשת הפלסטינית שנערכה בירושלים: "ברכותינו לאחדות הלאומית אשר חסמה את הדרך בפני הכיבוש. זו היא התשובה בקריאת תגר לניצחון על הכובש הזה, ועל כל מי שגזל את המולדת. ירושלים היא היהלום שבכתר, בירתה של פלסטין, לא משנה מה יגידו!" [...] טיבי המשיך: "זהו שלב האחדות הלאומית אשר שם קץ לאחד הפרקים השחורים ביותר בהיסטוריה של התנועה הלאומית הפלסטינית – תקופת הפילוג. [...] אנו מאוחדים בהתמודדות עם הכיבוש ומאוחדים בהתמודדות עם הגזענות, שהפכה לזרם מרכזי בתוך ישראל. זהו הפאשיזם שהעלה את ראשו. לאלה הרוצים לגרש את בני עמכם, לגרש את תושבי המשולש, לאלה שדורשים את הטרנספר – להם אנחנו אומרים: אנחנו, אלה ש"בפנים" [הערבים בישראל], לא רוצים לגרש או לסלק אף אחד. אבל אם אין מנוס מפני גירוש, אז הסיסמא שלנו היא – מי שהגיע אחרון, שיסתלק ראשון!" (www.bokra.net, 21.5.2011)

ביטויים לתחושת עוצמה

- שיח' ראיד צלאח: משט החרות השני והתהלוכות לגבולות מבשרים את שחר האסלאם

שיח' ראיד צלאח, בעצרת "הישארות ושיבה" בכפר כנא: "שמענו כולנו על תהלוכת השיבה שהתקיימה מכל קצוות העולם, ועל משט החרות השני. הידעתם כמה תורכים נרשמו כדי להשתתף ב"משט החרות"? עד כה נרשמו כמיליון תורכים, גברים ונשים." הוא הוסיף: "שמענו על תהלוכה שאמורה להגיע שנקראת "תהלוכת המיליון" לאל-אקצא המבורך, ועוד אחת מטעם צעירי המהפכה של מצרים כדי לפרוץ את המצור המוטל על עזה. כל אלה מבשרים לנו כי השחר הבוהק של האסלאם, השחר האמיתי של ירושלים, החל לעלות, השבח לאל." (www.pls48.net, 13.5.2011)

- שיח' כמאל ח'טיב לממסד הישראלי: זו תחילת עלייתנו ותחילת שקיעתכם

שיח' כמאל ח'טיב, במהלך עצרת "הישארות ושיבה" שנערכה בכפר כנא, הפנה את דבריו לממסד הישראלי: "מה שקורה בעולם הערבי והאסלאמי זוהי תחילת עלייתנו ותחילת שקיעתכם." [...] בהמשך דבריו אמר: "אתם העריצים, אשר חושבים שהנכבה של עמנו תמשך לנצח – היום, ביום השנה ה-63, אנו אומרים לכם שזוהי תחילת עלייתנו ותחילת שקיעתכם. זהו עליית השחר שלנו. אלה הן ההישארות והשיבה. התפקיד שלנו הוא להישאר ולצפות לאלה מבני עמנו שבפזורה. דבר זה יתרחש בהכרח ובקרוב." (www.alarab.net, 13.5.2011)

• שיח' כמאל ח'טיב: לא תהיה עוד נכבה; ישראל כבר לא מפחידה אותנו

שיח' כמאל ח'טיב בעצרת "הישארות ושיבה", שנערכה בכפר כנא: "בעבר העם שלנו היה מקבל סטירה על הלחי הימנית ומפנה את הלחי השמאלית. אנחנו אומרים: התקופה הזו לא תחזור על עצמה מהיום. מי שיותן לנו סטירה על הלחי הימנית, נחזיר לו מנה אחת אפיים על שתי לחיינו. מהיום לא תהיה עוד נכבה. ישראל – זו שרוקנה את האדמה שלנו, גירשה את העם שלנו וחיללה את דברי הקודש שלנו; ישראל זאת, שהעמים הערבים מפחדים ממנה – היא לא מפחידה אותנו. הרי ישראל נרדמת ומתעוררת לפתחן של שעריות מדי יום." הוא הדגיש: "לא עוד נכבה, לא עוד עקירה, לא עוד פליטות. אם ישראל עושה הכנות למלחמה הממשמשת ובאה, ובכך היא חושבת לגרום לנו לקחת את בנינו ולעזוב מערבה ומזרחה, אנו אומרים להם: לא נסכים לכל תחליף למולדתנו, אפילו אם תהא זו העיר מכה." (www.bokra.net, 14.5.2011)

העלייה לעבר הגבולות: הישג תודעתי

• מפלגת בל"ד: הצעירים שעלו לגבולות מימשו את זכות השיבה, כמובטח בחוק הבינלאומי

בל"ד בירכה את תהלוכות השיבה שיצאו מלבנון, מסוריה, מהגדה המערבית ומעזה, וכן את ההפגנות לציון זכר הנכבה במצרים, בירדן ובכל רחבי העולם. בגילוי דעת שהתפרסם מטעם בל"ד נאמר: "תהלוכות אלה הן הוכחה לחידוש התקווה לכך שסבלו של העם הפלסטיני יסתיים ותוקם מדינה עצמאית. אין ספק, כי מהלך זה קיבל תנופה גדולה מהפיוס הפלסטיני ומהמהפכות בעולם הערבי." [...] בבלי"ד הדגישו שהצעירים שהסתערו כדי לעבור את הגבול מימשו למעשה את החוק הבינלאומי המבטיח להם את זכות השיבה. (www.arabs48.com, 15.5.2011)

• דעה: העלייה אל הגבולות מעלה מחדש לסדר היום את הסכסוך עם ישראל

חלק ממאמר עמדה מאת כאיד אל-קסאסי, יועץ תקשורת של ח"כ טלב אל-צאנע, שכותרתו "זוכרים את פלסטין": "יום השנה ה-63 לזכר הנכבה וכיבוש פלסטין מצוין השנה בצל הפעילות העממית והמהפכות בעולם הערבי, אשר דחקו לקרן זוית את המאבק עם התנועה הציונית. הסולידאריות הכלל-ערבית, הקריאות לתהלוכות וההתקדמות לעבר גבולותיה של ישראל מצפון, ממזרח ומדרום מהווים צעד חשוב ורעיון נהדר, מפני שהם מעלים מחדש את סוגיית הסכסוך עם ישראל." (www.bokra.net, 16.5.2011)

• ח"כ אחמד טיבי: ההתנגדות העממית תגבר עד ספטמבר; הפעם הפלסטינים צרו על ישראל

ח"כ אחמד טיבי הגיב על האירועים שנלוו לתהלוכות של הפלסטינים בגדה, ברצועה, ברמת הגולן ובגבול עם לבנון: "תהלוכות אלה מוכיחות שזכות השיבה לא תיפול והנכבה לא תישכח. מי שמסתמך על כך שהדורות הבאים ישכחו – טועה, כי אלה שהתגודדו בתהלוכות אלו הם צעירים ומבוגרים כאחד. [...] הירי של צבא הכיבוש הישראלי לעבר הפלסטינים המפגינים חסרי הישע הוא פשע מלחמה, שכן תהלוכות אלה הן התנגדות עממית לגיטימית, שתחזור על עצמה ותימשך כל עוד נמשך הכיבוש." טיבי הוסיף: "אני צופה שהתנגדות עממית זו תתגבר, ותלבש צורות שונות ככל שנתקרב לחודש ספטמבר, ערב הדרישה הפלסטינית לצרף את פלסטין כחברה באו"ם. [...] ישראל התרגלה להטיל מצור על העם הפלסטיני ולא הרגישה את עול הכיבוש. במשך שנים רבות צרה ישראל על הפלסטינים, אבל אתמול וביום השנה לנכבה, הפלסטינים הם אלה שצרו על ישראל מארבעת כיוונים." (www.alarab.net, 16.5.2011)

• דעה: העלייה אל הגבולות הביכה את הציבור הישראלי ושמה קץ לתהליך השלום הנלעג

חלק ממאמר עמדה שכותרתו "בהליכה רגלית", מאת ד"ר ג'וני מנצור, היסטוריון ומרצה במכללת בית ברל: "העלייה [לגבולות] בשם השיבה (זחף אל-עודה), מתוך פלסטין ומחוץ לה, לעבר פלסטין – הסמל, הקיום והעתיד – הייתה קריאת תגר רצינית לישראל, שהזעיקה את כל כוחותיה הביטחוניים והפוליטיים כדי להתמודד עם התוכנית הפלסטינית. זוהי הוכחה נוספת לכך שברחוב הישראלי הכללי שוררות בעתה ומבוכה. עלייה זו [אל הגבולות], גם אם כמה ממשלות ערביות אסרו על קיומה, שמה קץ להצגה הנלעגת שנקראת "תהליך השלום", ומסדרת מחדש את הדרישות ואת עקרונות היסוד הערביים והפלסטיניים, ובראשם זכות השיבה. העלייה [לגבולות]

שהתרחשה אתמול החזירה את העניין הפלסטיני לראש סדר העדיפויות במישור הערבי ובמישור העולמי. היא הוכיחה כי ביכולתו של העם הפלסטיני, שהנו בעל העניין הקדוש ביותר, לשוב אל מולדתו בהליכה רגלית, בדיוק כשם שהוגלה ממנה לפני 63 שנה. " (www.arabs48.com), 16.5.2011

• **שיח' חמאד אבו דעאבס: התהלוכות לעבר הגבול הן תקדים חשוב למען ביסוס זכות השיבה**

חלק מתוך מאמר עמדה מאת שיח' חמאד אבו דעאבס, ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית: "התהלוכות של צעירים פלסטינים וערבים בגדה המערבית ורצועת עזה, בסוריה ובלבנון לעבר הגבול, והניסיון להיכנס לתוך הקו הירוק, מהווים תקדים חשוב ביותר בהיסטוריה של הסכסוך למען קיבוע זכות השיבה אל פלסטין. לא מדובר עוד בהפרחת סיסמאות, בעריכת עצרות או בכתובת מאמרים ותו לא. השנה הזו מתאפיינת בתהלוכות בהשתתפותם של אלפי צעירים, שתכליתן לממש את זכות השיבה בפועל, בשטח. [...] הצעדות לעבר הגבול שהתרחשו ב-15 במאי הן ראשיתה של דרך לקראת השיבה; דרך, שבה העמים מקדימים את מנהיגיהם ולא ממתניים לסימן מאף אחד. הם מגשימים בתנועתם הלא-אלימה את מה שלא השיגו התותחים הערביים ולא הטנקים המעלים חלודה במחסנים, שלא ראינו אותם מכוונים אלא כלפי אזרחיהם הלא חמושים. מדובר בקריאת תגר על כל החסמים הנפשיים והטבעיים, המביאים את צבא הכיבוש ואת ממשלתו לידי מבוכה, ומפעילים עליו לחץ כבד על-מנת לחפש אחר מוצא למשבר הפליטים ולשאר הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני. ישראל תצטרך לעשות הרבה חושבן לקראת צעדות של מיליונים בעתיד, שעשויות לפנות לתוך פלסטין מבלי לבקש רשות מאף אחד." (www.bokra.net), 21.5.2011

תפקידם של הצעירים ודור הפייסבוק בגל המהפכני

• **דעה: יש ללמוד מהמקרה של מדינות ערב; הצעירים לא צריכים להירתע ממאבק בדרכי שלום למען מולדתם**

חלק ממאמר עמדה שכותרתו "מעבר לזיכרון", מאת ודיע עואודה, עורך העיתון 'חדית' אל-נאס (שבועון היוצא לאור בנצרת): "אולי נלמד לקח מיציאתם של המצרים, התימנים, הסורים לכיכרות א-תחריר למיניהם כדי לשנות את המשטר הפוליטי, ונציב אוהל בצפוריה, במיעאר, בכאברי, וגם באל-עראקיב כדי ליצור אווירה של מאבק פוליטי ולהעלות סוגיה מהותית? שם בקהיר, בצנעא ובדמשק מקריבים מאות צעירים את נפשם כדי לחיות בכבוד, אז האם הצעירים שלנו יירתעו ממאבק בדרכי שלום למען מולדת, בשל הפחד ממעצר או ממשפט? זוהי משימתם של הצעירים. משימה זו תונהג בידי ועד העקורים, תזכה לתמיכתן של המפלגות הערביות, וכל מי שניתן לגייסו מהרחוב הישראלי יגויס למענה." (חדית' אל-נאס, 13.5.2011)

• **מפגינים בנצרת: אנו דור הצעירים, שכבר לא חושש לציין את זכר הנכבה**

עזיז בסיוני, מזכיר תנועת הנוער הקומוניסטי בנצרת, בהפגנה לציין 63 שנה לנכבה: "אנו מפגינים היום כדי לשבור את החוקים הגזעניים שחוקקה המדינה נגד המיעוט הפלסטיני המתגורר פה, שזכותו לציין את הנכבה שלו. באנו היום להדגיש שאנחנו דור הצעירים – דור שלא פוחד לציין את הנכבה שלו." (www.alarab.net), 14.5.2011

• **קריאות בפייסבוק להשתתף בתפילה המונית בנצרת ביום השנה לזכר הנכבה**

ביום השנה לזכר הנכבה: קריאות בפייסבוק להשתתף בתפילת שחר המונית היום בנצרת. [...] פעילים תושבי העיר נצרת, שלחו דרך הרשת החברתית העולמית – הפייסבוק – קריאה להשתתף בתפילת שחר המונית בקבר שהאב אל-דין ובכיכר העיר בנצרת כדי לציין את יום השנה ה-63 של הנכבה של העם הפלסטיני. [...] קריאה זו באה בעקבות הצלחתן של קריאות דומות במדינות ערביות שונות, כמו מצרים, ירדן, לבנון, כווית, איחוד האמירויות הערביות וקטר, להשתתף בתפילות הקוראות להתקדם לעבר פלסטין כדי לשחררה. [...] בקריאה להשתתפות נאמר בין היתר: "אנחנו 'ערביי הפנים' [הערבים בישראל] נאסר עלינו אפילו לציין את זכר הנכבה שלנו. הבה נרים את קולנו בפני כל מי שמנסה להשתיק אותנו, ונגיד: אנחנו פלסטינים שחיים על אדמתנו, ואנו אחים של הערבים שנלחמים למעננו." (www.alarab.net), 15.5.2011